

พลวัตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ กรณีศึกษากลุ่มไทใหญ่
ในอำเภอยุวม จังหวัดแม่ฮ่องสอนและกลุ่มกะเหรี่ยงในพื้นที่พักพิง
ชั่วคราวแม่หละ จังหวัดตาก

Dynamic of vernacular architecture of ethnic groups:
Case studies of Tai Yai in Amphur Khun Yuam, Mae Hongson
and Karen in Mae La Refugee Camp, Tak

ระวีวรรณ โอหารัตน์มณี*

Rawiwan Oranratmanee

บทคัดย่อ

บทความนี้ถกประเด็นเกี่ยวกับพลวัตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นผ่านสองกรณีศึกษาวิจัย คือ กลุ่มไทใหญ่ในอำเภอยุวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน และกลุ่มกะเหรี่ยงในพื้นที่พักพิงชั่วคราวบ้านแม่หละ จังหวัดตาก เพื่อสังเคราะห์ผลวิจัยทั้งสองกรณีในประเด็นเกี่ยวกับพลวัตของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นภายใต้บริบทและปัจจัยร่วมของสภาพแวดล้อม ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมของสองกลุ่มชาติพันธุ์ ผลการสังเคราะห์ทั้งสองกรณีศึกษาชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสถาปัตยกรรมกับพหุปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการอพยพย้ายถิ่นฐาน ตลอดจนบริบททั้งภายในและภายนอกของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่และกะเหรี่ยงที่อพยพมาอาศัยในประเทศไทย ตลอดจนความสัมพันธ์สองทางระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมอันเป็นกระบวนการปรับตัวที่ต่อเนื่องของมนุษย์ด้วย

ABSTRACT

This paper discusses the dynamic of vernacular architecture in two case studies including Tai Yai in Amphur Khun Yuam, Mae Hong Son Province and Karen in Maela Refugee Camp. The aim of this paper is to synthesize the research findings from two case studies in relation to the concept of dynamic of vernacular architecture under the diverse contexts and factors on ethnic groups including environment, geography, history, society and culture. The synthesis points out the interrelationships between architecture and internal/external migration factors of Tai Yai and Karen ethnic groups who migrated to Thailand as well as the dialectic relationship between man and environment. These relationships are a continuing process of human adaptation to environment that are becoming a research focus in multidisciplinary study.

คำสำคัญ: พลวัต สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ไทใหญ่ กะเหรี่ยง พื้นที่ชายแดน

Keywords: Dynamic, vernacular architecture, Tai Yai, Karen, borderlands

* อาจารย์ประจำ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
E-mail: rawiwan.o@cmu.ac.th

พลวัตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นโดยนิยามหมายถึงสถาปัตยกรรมที่สร้างโดยกลุ่มชน มีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตทางสังคมวัฒนธรรม ด้วยวิธีการสร้างที่ทำสืบต่อกันมาตามเทคนิควิทยาพื้นบ้าน แนวคิดนี้มีความเป็นสากลที่ได้รับการนิยามไว้อย่างคลึงกันและเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป (Oliver, 1987) ในโลกตะวันตกกล่าวถึงคำว่า พื้นถิ่น ตรงกับศัพท์ภาษาละตินว่า *verna* มีความหมายคล้ายกับคำว่า *native* หมายถึง พื้นถิ่น พื้นเมือง (ระวีวรรณ, 2552) นิยามของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีกล่าวโดยนักวิชาการไทย อาทิ อรศิริ (2542) วิวัฒน์ (2543) วิโรฒ (2543) ซึ่งนิยามสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นภายใต้คำสำคัญที่คล้ายกันกับในโลกตะวันตก แต่มีกรณีศึกษาในโลกตะวันออกเป็นส่วนใหญ่

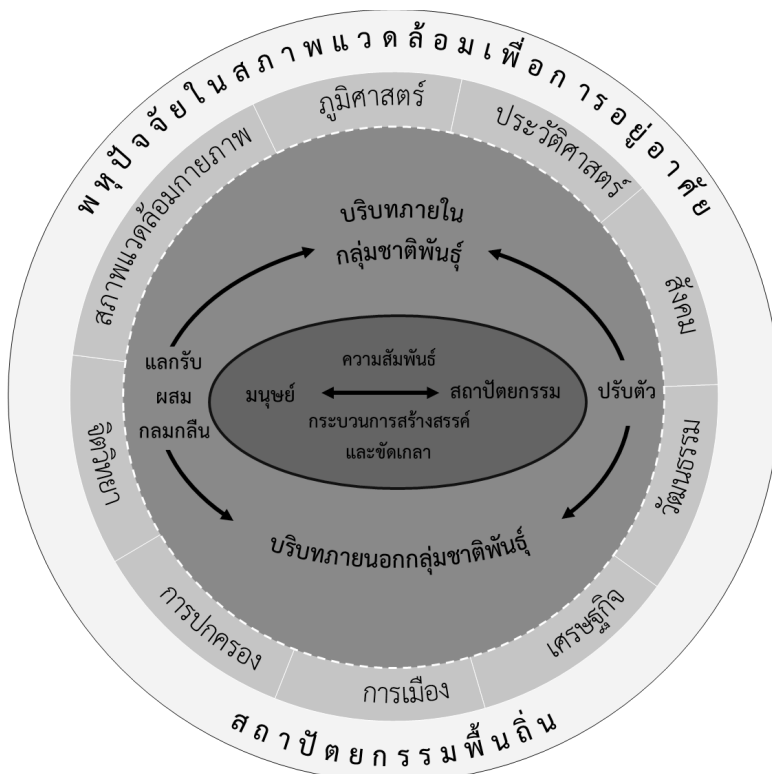
ประวัติศาสตร์ของคำว่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีปรากฏในวาทกรรมของโลกตะวันตกในราวคริสต์ศตวรรษที่ 18 และเป็นประเด็นถกเถียงในเชิงวิชาการมากขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 19 หลังจากที่ถูกกลุ่มนักวิชาการจากหลายศาสตร์หันมาศึกษาสถาปัตยกรรมของกลุ่มชนผ่านเวทีจัดประชุมวิชาการหลายครั้งโดยช่วงแรกเน้นประเด็นเกี่ยวกับคุณค่าลักษณะและการประกอบสร้างของสถาปัตยกรรมในวิถีเฉพาะตน (AlSayyad, 2006) ต่อมาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นได้รับการกล่าวถึงอย่างแพร่หลายในกลุ่มสถาปนิกอเมริกันในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 20 โดยเฉพาะหลังจากการจัดแสดงงานภาพถ่ายสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของเบอร์นาร์ด รูตอฟสกี ภายใต้ชื่อว่า สถาปัตยกรรมไร้สถาปนิก ที่พิพิธภัณฑ์ศิลปะสมัยใหม่ในมหานครนิวยอร์ก ที่มีผลให้วงการสถาปัตยกรรมหันมาสนใจสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและให้การรับรองว่าเป็นสถาปัตยกรรมเอกชนสถาปัตยกรรมที่ออกแบบผ่านระบบการศึกษาและวิชาชีพ (Rudofsky, 1972) ดังนั้น แนวคิดของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจึงถือว่ามีพัฒนาการร่วมกับแนวคิดสถาปัตยกรรมในยุคสมัยใหม่และหลังสมัยใหม่ สำหรับการศึกษสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในไทยถือกำเนิดขึ้นพร้อมกับศาสตร์สถาปัตยกรรมโดยพัฒนาจนเกิดเป็นรายวิชาและสาขาวิชาจนปัจจุบัน

พัฒนาการทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมได้ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมรวมถึงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไปตามปัจจัยแวดล้อม ความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและต่อเนื่องทำให้เกิดคำถามและนำไปสู่แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาพลวัตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอย่างแพร่หลายในช่วงหลังคริสต์ศตวรรษที่ 20 การศึกษาตามแนวคิดนี้มุ่งค้นหาความเปลี่ยนแปลงในเชิงความสัมพันธ์ระหว่างสถาปัตยกรรมกับปัจจัยแวดล้อม อาทิ กระแสความเจริญ โลกาภิวัตน์ บริโภคนิยม ภาวะโลกร้อน ประชากรล้นโลก สงคราม จนถึงภัยธรรมชาติต่างๆ งานวิชาการยุคหลังจึงเริ่มตั้งคำถามเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นตามปัจจัยเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นและนำไปสู่การตั้งคำถามข้ามศาสตร์ในเชิงพหุวิทยาการ (Vellinga, 2006) การถกประเด็นพลวัตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในปัจจุบันจึงมีปรากฏในศาสตร์เกี่ยวเนื่องทั้งสังคมมานุษยวิทยา จิตวิทยา ปรัชญา ภูมิศาสตร์ และสภาพแวดล้อมศึกษา มีผลให้สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นศึกษากลายเป็นประเด็นศึกษาแบบสหวิทยาการมาจนทุกวันนี้ (Buchli, 2012; Oliver, 2006)

บทความนี้ศึกษาพลวัตของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งถือเป็นประเด็นสำคัญของการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เพราะกลุ่มชาติพันธุ์ตามแนวคิดทฤษฎีทางสังคมและมานุษยวิทยาถือว่าเป็นกลุ่มที่มีความเกี่ยวโยงทั้งทางเชื้อชาติและวัฒนธรรม การมีสำนึกร่วมกันของชาติพันธุ์มีส่วนในการหล่อหลอมอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ที่ปรากฏในการสร้างวัฒนธรรม เช่น บ้านเรือน เครื่องใช้ไม้สอย ตลอดจนวัฒนธรรมที่มีชีวิตอยู่ เช่น ภาษา ดนตรี พิธีกรรม กลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งๆ มิได้อยู่โดดเดี่ยว แต่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดชาติพันธุ์สัมพันธ์ระหว่างกลุ่มขึ้น (ประสิทธิ์, 2555) การศึกษาพลวัตของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์จึงเป็นการศึกษาความ

สัมพันธ์ระหว่างสถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์และบริบทแวดล้อมของเขาไปพร้อมกัน

บทความนี้ใช้แนวคิดเรื่องพหุปัจจัยในสภาพแวดล้อมเพื่อการอยู่อาศัย องค์รวมของแนวคิดนี้มุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพหุปัจจัยกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นภายใต้บริบทของกลุ่มชาติพันธุ์ โดยมุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสถาปัตยกรรมผ่านกระบวนการสร้างสรรค์และขัดเกลาภายใต้พหุปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการอพยพย้ายถิ่นฐาน ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบความคิดของการศึกษา

วิธีวิทยาที่ใช้ในการศึกษาพลวัตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นการค้นหาแบบแผนความเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจากรูปแบบพื้นฐานดั้งเดิมไปสู่รูปแบบที่เปลี่ยนไป เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสถาปัตยกรรมและปัจจัยแวดล้อมซึ่งจะกล่าวถึงในรายละเอียดในกรณีศึกษาต่อไป

กรณีศึกษา

บทความนี้มุ่งศึกษาพลวัตของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นผ่านกรอบแนวคิดและวิธีวิทยาโดยการสังเคราะห์ผลวิจัยจากกรณีศึกษาพลวัตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของนักศึกษาผู้รับทุนวิจัยมหาบัณฑิตมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยจำนวน 2 เรื่อง คือ พลวัตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของเรือนไทใหญ่ในอำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน (ธัญญพร และระวีวรรณ, 2559) และพลวัตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของเรือนผู้ลี้ภัยกะเหรี่ยง

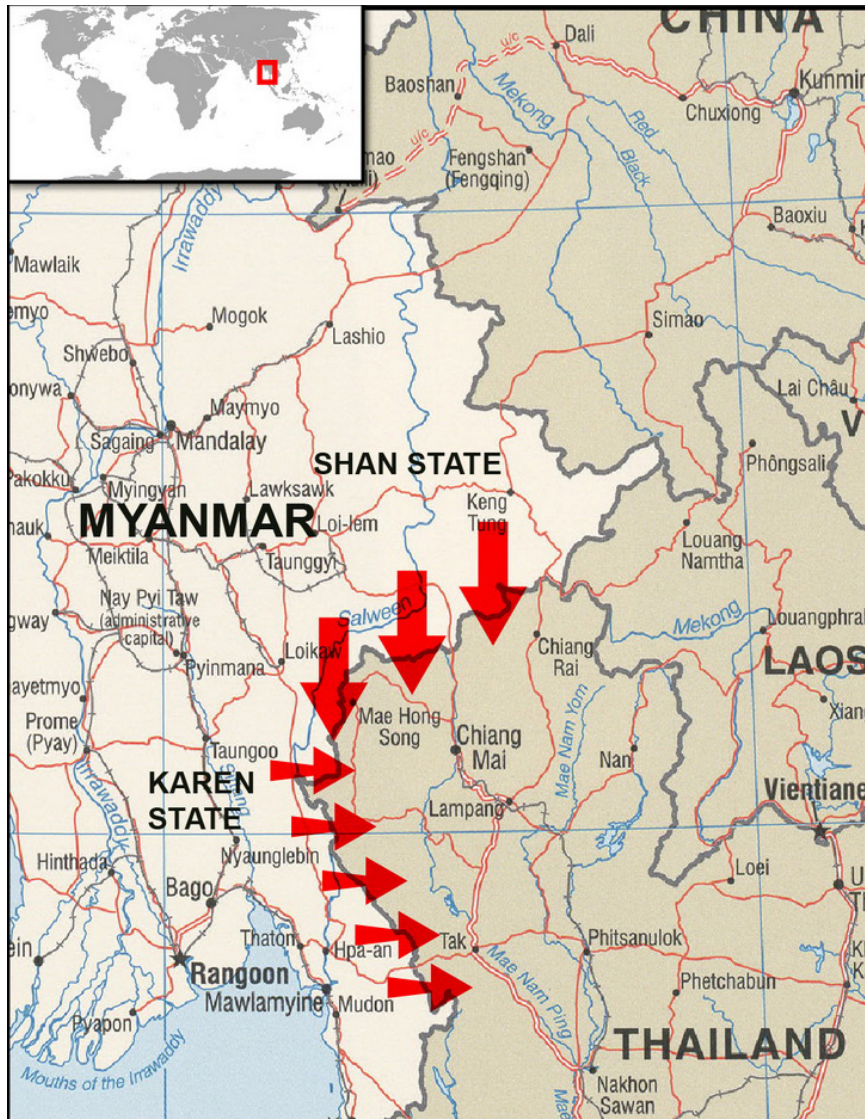
ในพื้นที่พักพิงชั่วคราวแม่หละ จังหวัดตาก (อุพาร และระวีวรรณ, 2559) ทั้งสองกรณีศึกษามีตำแหน่งที่ตั้งอยู่ใกล้กัน
 ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 ตำแหน่งภูมิศาสตร์ของพื้นที่ศึกษา

การหยิบยกกรณีศึกษาทั้งสองเรื่องมาสังเคราะห์ร่วมกันเนื่องจากทั้งสองกรณีเป็นพื้นที่ศึกษาในเขตวัฒนธรรม
 ร่วมในภูมิภาคอาเซียนตอนบน กลุ่มไทใหญ่นั้นเป็นกลุ่มไทที่เก่าแก่ที่อาศัยอยู่เป็นบริเวณกว้างทางตอนบนของภูมิภาค
 มาแต่เดิม โดยมีถิ่นฐานใหญ่สุดอยู่ในรัฐฉาน สหภาพเมียนมาร์ ส่วนกลุ่มกะเหรี่ยงอาศัยเป็นกลุ่มจีน-ทิเบตที่เก่าแก่ที่

อพยพมาจากเทือกเขาทิเบตลงได้ จนมาปักหลักอยู่เป็นกลุ่มใหญ่ในรัฐกะเหรี่ยงทางตอนใต้ของสหภาพเมียนมาร์ ในช่วงความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองในสหภาพเมียนมาร์ในสองศตวรรษที่ผ่านมา มีผลให้ทั้งสองกลุ่มได้อพยพเคลื่อนตัวจากถิ่นฐานของตนเองในสหภาพเมียนมาร์เข้าสู่ประเทศไทยด้วยเส้นทางอพยพเข้าสู่ชายแดนทางฝั่งตะวันตกของไทยจนเป็นกลุ่มหลักที่อาศัยในพื้นที่ ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 แสดงการอพยพย้ายถิ่นฐานของกลุ่มไทใหญ่และกะเหรี่ยงจากพม่าสู่ไทย

การสอบทวนประวัติศาสตร์ของสองกลุ่มชาติพันธุ์ได้ปูพื้นฐานให้เห็นถึงความเป็นไปของกลุ่มไทใหญ่และกะเหรี่ยงที่แตกต่างกัน ประวัติศาสตร์ของกลุ่มไทใหญ่มิบันทึกในพงศาวดารไทใหญ่มานแต่สมัยยังปกครองเป็นอาณาจักรว่าเป็นกลุ่มไทที่มีขนาดใหญ่ที่สุดกลุ่มหนึ่ง มีถิ่นฐานเป็นวงกว้างทางตอนเหนือของภูมิภาค มีประวัติศาสตร์การอพยพ

จากเหตุปัจจัยจากการแสวงหาถิ่นที่อยู่ การขยายอาณาเขตและการค้าขาย (สมพงษ์, 2544; สรัสวดี, 2529) การอพยพในช่วงแรกนั้นมีอาณาเขตกว้างขวางไปตามสภาพความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและสังคมของอาณาจักร ทำให้เกิดถิ่นฐานไทใหญ่กระจายเป็นชุมชนในหลายพื้นที่รวมถึงทางตอนเหนือของไทย ที่มีปรากฏในบันทึกประวัติศาสตร์หลายฉบับว่า ไทใหญ่ส่วนมากได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานในไทยโดยสมัครใจเพื่อหาถิ่นทำมาหากินและค้าขาย และส่วนน้อยถูกกวาดต้อนมาในช่วงสงคราม การปกครองระบบอาณาจักรเริ่มหมดอำนาจลงหลังการเข้ามาของกลุ่มอาณานิคมตะวันตกในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึง 20 ที่เข้ามามีอิทธิพลในภูมิภาค โดยเฉพาะอาณานิคมอังกฤษที่เข้ามาปกครองพม่าจนนำไปสู่การรวมการปกครองเป็นรัฐชาติตามแบบตะวันตก โดยรวมพหุชาติพันธุ์เข้าไว้ภายใต้การปกครองเดียวกัน โดยกลุ่มไทใหญ่ในสหภาพเมียนมาร์มีถิ่นฐานหลักอยู่ในพื้นที่รัฐฉานทางตะวันออกเฉียงเหนือของพม่า (Sai Aung Tun, 2009)

ประวัติศาสตร์ของกลุ่มกะเหรี่ยงบันทึกว่าอพยพมาไกลจากหลังเทือกเขาทิเบตซึ่งเป็นดินแดนคาบเกี่ยวกับดินแดนตะวันออกกลางในปัจจุบันในช่วงสองพันกว่าปีก่อนคริสตกาล แล้วอพยพเข้าสู่ทิเบตไหลเรื่อยลงทางใต้จนถึงสุวรรณภูมิในช่วงเจ็ดร้อยกว่าปีก่อนคริสตกาล กลุ่มกะเหรี่ยงนั้นเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เก่าแก่ที่มีอพยพและอาศัยเป็นกลุ่มขนาดเล็กเพื่อให้แบ่งสรรจัดการทรัพยากรตามหลักการทำไร่หมุนเวียนได้ ลักษณะการปกครองของกลุ่มกะเหรี่ยงนั้นเป็นกลุ่มย่อยขนาดเล็กที่ไม่วิวัฒนาการเป็นอาณาจักร ไม่มีภาษาเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร ภายหลังการเข้ามาของยุคอาณานิคม กลุ่มกะเหรี่ยงซึ่งมีความสัมพันธ์อันดีกับชาติตะวันตกโดยเฉพาะอังกฤษผ่านการรับนับถือศาสนาคริสต์และการเป็นผู้นำทางสู่พื้นที่ต่างๆ ทำให้ได้รับการจัดพื้นที่ให้อยู่ในรัฐกะเหรี่ยงทางตอนใต้ของสหภาพเมียนมาร์ (สรพงษ์, 2547)

แม้ทั้งสองกลุ่มต่างมีถิ่นฐานเป็นรัฐของตนเองชัดเจนในยุคหลังอาณานิคม แต่ปัญหาที่นำไปสู่การอพยพย้ายถิ่นฐานครั้งใหญ่ที่มีมาจากเหตุสงครามกลางเมืองในพม่าในช่วงปี ค.ศ.1946 หลังการเจรจาของกลุ่มพหุชาติพันธุ์เพื่อขอลดปล่อยพม่าให้เป็นอิสระจากอาณานิคมอังกฤษ โดยพหุชาติพันธุ์ตกลงกันภายใต้สนธิสัญญาปางโหลงว่าจะปกครองรัฐชาติร่วมกันเป็นเวลาสิบปี หลังจากนั้นจะคืนเอกราชให้แก่ละชนชาติไปปกครองตนเองตามรัฐของตน แต่พม่าได้ละเมิดสัญญาและยึดอำนาจการปกครองเบ็ดเสร็จ ลดบทบาทของกลุ่มชนชาติต่างๆ ลงเป็นชนกลุ่มน้อย ทำให้เกิดการลุกฮือของชนชาติต่างๆ ในพม่าจนเป็นสงครามกลางเมืองที่ยืดเยื้อยาวนานมาจนปัจจุบัน ทำให้เกิดการอพยพย้ายถิ่นข้ามพรมแดนของกลุ่มชาติพันธุ์ในพม่าเข้าสู่ทางตอนเหนือของไทยอย่างต่อเนื่องจนเกิดพื้นที่ที่พักพิงตามแนวตะเข็บชายแดนด้วย (Sai Aung Tun, 2009)

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบระหว่างการอพยพของกลุ่มไทใหญ่และกลุ่มกะเหรี่ยงเข้ามายังประเทศไทยพบว่าทั้งสองกลุ่มอพยพเข้ามาด้วยเหตุปัจจัยต่างกันที่ส่งผลให้เกิดรูปแบบการตั้งถิ่นฐานต่างกัน ไทใหญ่นั้นอพยพเข้าสู่ไทยอย่างต่อเนื่องมานับแต่ยังเป็นอาณาจักรไทใหญ่ที่มีศูนย์กลางทางตอนเหนือของรัฐฉาน การอพยพส่วนมากเป็นโดยสมัครใจ มาที่ละระลอก ในหลักไม่กี่ครัวเรือนแล้วขยายเป็นชุมชน หรือมาเป็นกลุ่มใหญ่แล้วกระจายกันไปเป็นชุมชนย่อยๆ ด้วยความสัมพันธ์ระหว่างไทใหญ่กับไทยผ่านการค้าและแรงงาน ชุมชนไทใหญ่ส่วนมากอยู่มานานจนได้สถานภาพ มีสิทธิตามกฎหมาย มีที่อยู่อาศัย และมีที่ทำกินเป็นของตนเอง ในขณะที่กลุ่มกะเหรี่ยงส่วนมากอพยพเข้ามาโดยถูกบังคับผลักดันจากปัญหาสงคราม จึงอพยพแบบทะลักเข้ามาฉับพลันในกลุ่มที่มีผู้คนจำนวนมากและมีประเด็นการเมืองมาเกี่ยวข้อง กลุ่มกะเหรี่ยงอพยพจึงถูกจัดให้อยู่ในพื้นที่พักพิงหรือค่ายผู้อพยพชายแดน ภายใต้สนธิสัญญาความร่วมมือระหว่างประเทศตามหลักมนุษยธรรม กลุ่มกะเหรี่ยงในไทยที่อยู่ยาวนาน อาจได้รับการจัดสรรที่ทำกินเป็นชุมชน มีสิทธิสภาพในระดับหนึ่ง ในขณะที่หลายกลุ่มอาศัยในพื้นที่พักพิงในฐานะผู้ลี้ภัยมาจนทุกวันนี้

เราจะเห็นได้ว่าปัจจัยที่กล่าวแล้วทั้งในเชิงประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจและการปกครอง ตลอดจนผลกระทบของอาณานิคม ได้ก่อให้เกิดการเคลื่อนย้ายพลัดถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ ในการเดินทางย้ายถิ่น แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ได้นำเอาความรู้ที่สั่งสมของกลุ่มตน นำมาปรับใช้ในสังคมใหม่ อรศิริ (2551) และ วีระ (2555) เรียกความรู้ที่ติดตัวมานี้ว่า “สัมภาระทางวัฒนธรรม” ในสัมภาระทางวัฒนธรรมนี้มีชุดความรู้ที่หลากหลายรวมถึงการก่อสร้างบ้านเรือนและสถาปัตยกรรมที่มีความเหมาะสมตามครองของภูมิประเทศกับสภาพแวดล้อมของถิ่นฐานเดิม เมื่ออพยพย้ายถิ่นฐาน กลุ่มชาติพันธุ์จะใช้ความรู้ที่สั่งสมมาแต่เดิมในการสร้างถิ่นฐานใหม่ โดยอาจหยิบยืมความรู้จากวัฒนธรรมอื่นมาใช้ตามความเหมาะสมกับเงื่อนไข ทำให้เกิดเป็นพลวัตของความเปลี่ยนแปลงในถิ่นฐานใหม่ที่ไม่หยุดนิ่งแต่ปรับไปตามบริบทสังคมใหม่ที่เปลี่ยนไป

ลักษณะพื้นฐานทางสถาปัตยกรรมของกรณีศึกษา

การสอบทวนลักษณะทางสถาปัตยกรรมของกรณีศึกษาจากงานศึกษาที่ผ่านมา สามารถระบุลักษณะสำคัญแบ่งเป็นสองส่วน ได้แก่ ลักษณะของชุมชนและลักษณะเรือน ตามกลุ่มชาติพันธุ์ดังนี้

ลักษณะของชุมชนไทใหญ่เป็นชุมชนเกษตรกรรม ดำรงชีพด้วยการทำนาไร่ มีถิ่นฐานอยู่ในที่ราบลุ่มใกล้แหล่งน้ำ ชุมชนบ้านมักตั้งอยู่ริมหรือใกล้แหล่งน้ำ โดยจัดวางแนวบ้านไปตามแนวลำน้ำ มีขนาดชุมชนโดยเฉลี่ยประมาณ 50-100 หลังคาเรือน ยกเว้นชุมชนขนาดใหญ่อาจมีขนาดถึง 500 หลังคาเรือน องค์ประกอบที่สำคัญของบ้าน ได้แก่ วัด หอเสื่อบ้าน กลุ่มเรือน นา และป่า (ระวีวรรณ, 2558) ส่วนลักษณะเรือนไทใหญ่ส่วนมากเป็นเรือนยกพื้น เสาสูง หลังคาจั่วปั้นหยา ล้อมรอบด้วยพื้นที่โล่งและสวน การจัดวางทิศทางเรือนมักให้หันหลังคาไปตามแนวเหนือและใต้ ลักษณะพื้นฐานของเรือนหลักซึ่งเรียกว่า เฮินโหลง มีลักษณะเป็นเรือนจั่วเดียว ประกอบด้วยส่วนหน้าเรือน (ชานแดดและ/หรือชานร่ม) กลางเรือน (โถงและครัว) และในเรือน (ส่วนนอน) พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในเรือน ประกอบด้วย หิ้งพระมักอยู่ทางฝาเรือนด้านทิศตะวันออก และเสามงคลมักอยู่ทางเสาหัวนอนเจ้าเรือนซึ่งหันไปทางทิศตะวันออกเช่นกัน รูปแบบเรือนที่พบมักจำแนกตามจำนวนหลังคา เป็นเรือนจั่วเดียว เรือนจั่วแฝด เรือนสามจั่ว และเรือนหลายจั่ว (สุรศักดิ์, 2541; อรศิริ, 2557; ระวีวรรณ, 2558) เรือนไทใหญ่เมื่ออพยพไปอยู่ในกลุ่มวัฒนธรรมร่วม โดยเฉพาะกลุ่มไทด้วยกัน มักรับเอาวัฒนธรรมร่วมของไทยมาใช้ บ้านและเรือนไทใหญ่เมื่ออพยพมาอยู่ในล้านนามักรับเอาวัฒนธรรมไทยวนมาใช้ โดยเฉพาะรูปทรงและการจัดวางพื้นที่ เช่น การใช้เต็นท์ ตลอดจนการเพิ่มมุกหมากสำคัญ เช่น ใจบ้าน และเสามงคลแบบคู่ เป็นต้น (อรศิริ, 2539)

ส่วนลักษณะของชุมชนกะเหรี่ยงเป็นชุมชนเกษตรกรรม ดำรงชีพด้วยการทำไร่หมุนเวียน มีถิ่นฐานอยู่บนที่สูง มีแหล่งน้ำในระยะที่พอจะจัดการดึงน้ำเข้าสู่ชุมชนได้ ชุมชนบ้านมักตั้งอยู่บนไหล่เขาหรือที่ราบบนเขา โดยจัดวางแนวบ้านไปตามแนวภูมิประเทศ มีขนาดบ้านโดยเฉลี่ยประมาณ 30-60 หลังคาเรือน องค์ประกอบที่สำคัญของบ้าน ได้แก่ เรือน ไร่หมุนเวียนและป่าต่างๆ ส่วนลักษณะเรือนกะเหรี่ยงส่วนมากเป็นเรือนยกพื้น เสาสูง หลังคาจั่วปั้นหยา หิ้งชายยาวเหมือนผ้าห่มคลุมเรือน รอบเรือนมีการจัดการระดับและการไหลของน้ำรอบตัวเรือน ตัวเรือนล้อมรอบด้วยพื้นที่โล่งและสวนขนาดเล็กตามขนาดที่ตั้ง การจัดวางทิศทางเรือนแปรไปตามแนวระดับและสัณฐานของที่ตั้ง ลักษณะพื้นฐานมักเป็นเรือนจั่วเดียวแต่ขยายพื้นที่ด้วยการยื่นพื้นและขยายคาตามการใช้งานของแต่ละส่วน การแบ่งส่วนพื้นที่ประกอบด้วนส่วนหน้ามีชานแดดและชานร่ม ส่วนในเรือนที่เป็นทั้งส่วนกินและนอนโดยมีเตาไฟเป็นศูนย์กลาง และส่วนหลังเรือนเป็นชานเปียก พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในเรือน ประกอบด้วย หิ้งพระกรณีที่นับถือพุทธ มักอยู่ในโถงหน้าเรือน โดยไม่ยึดทิศทางนัก หรือรูปเคารพ เช่น พระเยซู ในโถงและหัวนอน รูปแบบเรือนที่พบมักจำแนกตามขนาด ซึ่งสัมพันธ์

กับครัวเรือน เป็นเรือนครอบครัวเดี่ยวขนาดเล็ก เรือนครอบครัวเดี่ยวขนาดใหญ่ และเรือนครอบครัวขยายขนาดใหญ่ เรือนกะเหรี่ยงมีลักษณะเด่นที่การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างคุ้มค่า มีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม เมื่อทรัพยากรสร้างเรือนเอื้ออำนวย มักสร้างเรือนตามคติและรูปแบบกะเหรี่ยง (สุพล, 2543; อัครพงศ์, 2550)

ผลการศึกษาของแต่ละกรณีศึกษา

1. ผลการศึกษาของกรณีศึกษาที่ 1: พลวดสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไทใหญ่ในอำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน

กรณีศึกษาแรกเป็นงานวิจัยพลวดสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไทใหญ่ในอำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาลักษณะเฉพาะและความเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น โดยใช้การสำรวจภาคสนามเชิงคุณภาพในพื้นที่ศึกษาในช่วงเดือนพฤษภาคม 2558 การสำรวจผังบ้านทำใน 3 พื้นที่ คือ บ้านเมืองปอนมีขนาด 343 ครัวเรือน บ้านต่อแพมีขนาด 182 ครัวเรือน ส่วนเทศบาลตำบลขุนยวมมีขนาด 231 ครัวเรือน ส่วนการสำรวจเรือน เลือกสำรวจกลุ่มตัวอย่างจากเกณฑ์ที่กำหนด¹ รวม 27 หลัง ประกอบด้วยกลุ่มตัวอย่างจากบ้านเมืองปอน 9 หลัง บ้านต่อแพ 9 หลัง และเทศบาลตำบลขุนยวม 9 หลัง ประกอบการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้นำ ราษฎรชุมชนและชาวบ้านในการวิเคราะห์ข้อมูลจำแนกออกเป็นสามส่วน คือ ลักษณะของชุมชน ลักษณะเรือน และพลวัตของสถาปัตยกรรม มีผลการวิจัยดังนี้

การสำรวจลักษณะชุมชน ประกอบด้วย 3 ชุมชน คือ บ้านเมืองปอน บ้านต่อแพ และเทศบาลตำบลขุนยวม ดังในภาพที่ 4 ผลการสำรวจพบว่าทั้งสามชุมชนเลือกตั้งถิ่นฐานตามแนวคิดของสังคมชาวนา คือ ถิ่นที่ราบหุบเขา จัดการน้ำเพื่อการเพาะปลูกข้าวนาดำด้วยระบบเหมืองฝาย ทั้งสามชุมชนมีลักษณะผังเป็นแนวนอนขนานไปตามลำน้ำ และสัมพันธ์กับสภาพภูมิประเทศ แต่ละชุมชนมีองค์ประกอบของชุมชนไทใหญ่ที่ค่อนข้างสมบูรณ์ คือ มีวัด หอเสื้อ บ้านหรือเสื้อเมือง มีลำน้ำสายหลักไหลผ่าน โอบล้อมด้วยพื้นที่นา ป่าและเขา แต่ละครัวเรือนมีที่นาของตนเองขนาดประมาณ 5-10 ไร่ ลักษณะของผังชุมชนนี้ยังคงมีแบบแผนดั้งเดิมของชุมชนไทใหญ่มิได้กล่าวแล้วในหัวข้อที่ 3

บ้านเมืองปอน

บ้านต่อแพ

เทศบาลขุนยวม

ภาพที่ 4 แสดงผังชุมชนไทใหญ่ที่ศึกษา

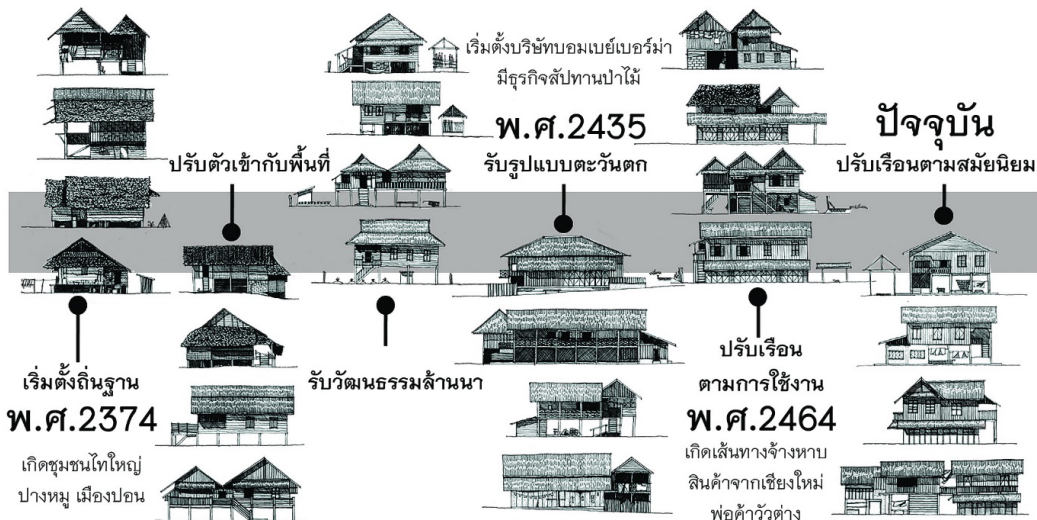
การสำรวจลักษณะทางสถาปัตยกรรมของเรือนไทใหญ่ในพื้นที่ศึกษาทั้งสามชุมชนสามารถจำแนกรูปแบบเรือนได้เป็นรูปแบบดั้งเดิมคล้ายกับเรือนไทใหญ่ในรัฐฉานตามที่ปรากฏในวรรณกรรมซึ่งพบทั้งแบบจั่วเดี่ยวและจั่วแฝด และรูปแบบปรับเปลี่ยนทั้งแบบต่อเติมในหลายรูปแบบตามปัจจัยเฉพาะของพื้นที่ดังภาพที่ 5

¹ มีเกณฑ์ในการเลือกเรือนที่ได้จากการสำรavnนำร่องเพื่อค้นหารูปแบบของเรือนไทใหญ่ในพื้นที่ และเลือกเรือนที่เป็นตัวแทนของรูปแบบที่พบ

ภาพที่ 5 การจำแนกรูปแบบเรือนที่สำรวจในกรณีศึกษาที่ 1

จากการวิเคราะห์พลวัตทางสถาปัตยกรรมได้ชี้ให้เห็นว่าบ้านเรือนไทใหญ่ในพื้นที่อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอนมีพลวัตความเปลี่ยนแปลงที่สัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ในเชิงเวลาและสถานที่ดังภาพที่ 6

ภาพที่ 6 พลวัตทางสถาปัตยกรรมในกรณีศึกษาที่ 1

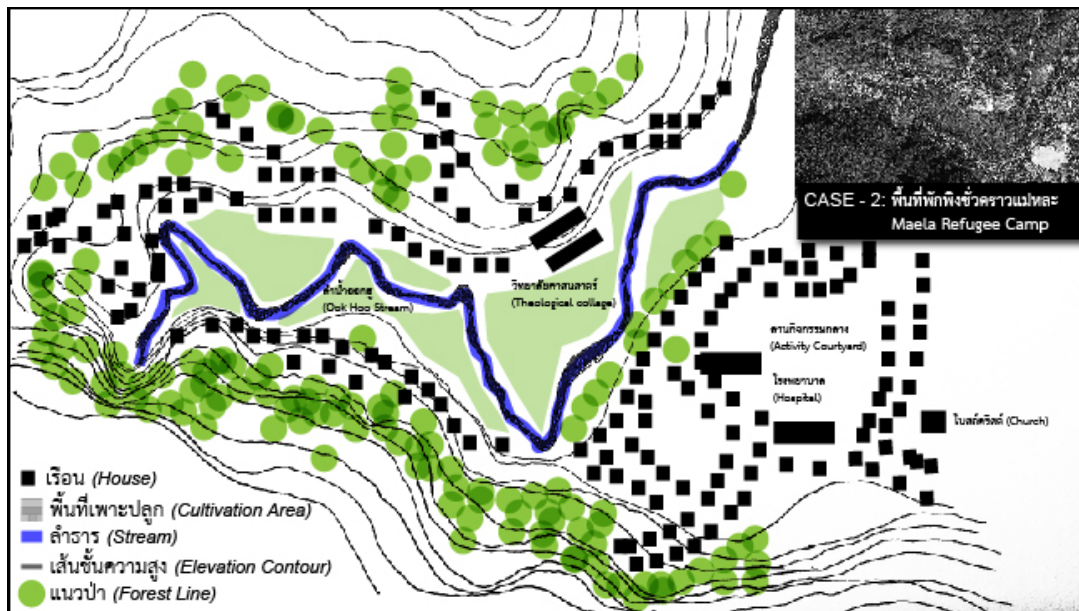
จากภาพจะเห็นได้ว่ากลุ่มไทใหญ่อพยพมาตั้งถิ่นฐานในอำเภอขุนยวมได้เร็วกว่าปี ในช่วงแรกได้ตั้งชุมชนที่บ้านปางหมและบ้านเมืองปอน โดยคงรูปแบบบ้านเรือนไทใหญ่ตามแบบแผนดั้งเดิมที่มีมาจากถิ่นกำเนิดในรัฐฉาน โดยพบการสร้างเรือนไม้ขนาดเล็กเพื่อเป็นเรือนตั้งต้นเป็นจำนวนมาก กาลเวลาผ่านไปกลุ่มไทใหญ่เริ่มปรับตัวเข้ากับ

คนไทยวนล้านนาในพื้นที่ ทั้งผ่านการค้าขาย ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม การแต่งงานและเกี่ยวดองเป็นเครือญาติ ทำให้เรือนไทใหญ่รับเอาแบบแผนเรือนล้านนาบางส่วนมาใช้ อาทิ เช่น การคลุมขานแดดและขานร่มเป็นพื้นที่ร่วมแบบเดินของล้านนา การมีเสามงคลคู่แบบเสาพญาและเสานาง ช่วงต่อมาในช่วงการค้าไม้กับตะวันตก ได้เกิดการขยายขยายตั้งถิ่นฐานไปทั่วพื้นที่อำเภอขุนยวมเนื่องจากเป็นพื้นที่รับส่งไม้ที่สำคัญ การค้าขายไม้กับชาติตะวันตกทำให้เกิดวัฒนธรรมการสร้างเรือนด้วยไม้ตามแบบตะวันตก เรือนไทใหญ่ในช่วงดังกล่าวจึงมีทั้งแบบเรือนแบบเดิมและเรือนไม้จริงแบบตะวันตกของผู้มีฐานะจากการเฟื่องฟูของธุรกิจค้าไม้ ต่อมาชุมชนเริ่มขยายขยาย เกิดชุมชนที่ชุมชนน้อยในพื้นที่ละแวกใกล้เคียง ทำให้เกิดการขยายตัวของชุมชนจนสามารถยกระดับชุมชนตามระบบการปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นอำเภอขุนยวมและจังหวัดแม่ฮ่องสอน การตัดถนนสู่จังหวัดแม่ฮ่องสอน ทำให้เกิดการติดต่อไปมาหาสู่กับโลกภายนอกมากขึ้น ทำให้เกิดเรือนรูปแบบใหม่ ช่วงเวลาต่อมา เกิดการพัฒนาเส้นทางขนส่งซึ่งสามารถเชื่อมโยงทั้งทางรถไฟและรถยนต์จากแม่ฮ่องสอน สู่จังหวัดภาคเหนือและต่อไปถึงกรุงเทพฯ ทำให้กระแสความเจริญเข้ามาในพื้นที่มากขึ้น เกิดเรือนรูปแบบสมัยใหม่ อาทิ เรือนกึ่งตึกกึ่งไม้ เรือนร้านค้าแบบวางเรือนติดดิน ในช่วงสงครามโลกทำให้ภาวะเศรษฐกิจชะงักงันไปช่วงหนึ่งแต่ไม่ส่งผลกระทบต่อชุมชนในระยะยาว หลังสงครามโลกสงบลง ประเทศไทยได้ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในเขตภูมิภาค เกิดเขตส่งเสริมการค้าขายแดนและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เช่น โฮมสเตย์ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในหลายทิศทาง เรือนบางส่วนพัฒนาไปสู่รูปแบบเรือนที่ทันสมัย ในขณะที่เรือนอีกส่วนหนึ่งได้ย้อนกลับไปใช้รูปแบบเรือนไทใหญ่แบบดั้งเดิม สร้างด้วยไม้บั่วผสมไม้จริงมุงหลังคาใบตองตึง เพื่อรองรับการท่องเที่ยวชุมชน อาทิ โฮมสเตย์

2. ผลการศึกษาของกรณีศึกษาที่ 2: พลวัตสถาปัตยกรรมพื้นที่ถิ่นกะเหรี่ยงในพื้นที่พักพิงชั่วคราวแม่หละ จังหวัดตาก

กรณีศึกษาที่สองเป็นงานวิจัยเกี่ยวกับพลวัตสถาปัตยกรรมพื้นที่ถิ่นกะเหรี่ยงในพื้นที่พักพิงชั่วคราวแม่หละ จังหวัดตาก มีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาลักษณะเฉพาะและความเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมพื้นที่ถิ่นกะเหรี่ยงในพื้นที่พักพิง และอธิบายพลวัตและปัจจัยของสถาปัตยกรรมพื้นที่ถิ่นภายใต้ข้อจำกัดทางการเมือง โดยใช้การสำรวจภาคสนามเชิงคุณภาพในพื้นที่ศึกษาที่พื้นที่พักพิงแม่หละ จังหวัดตาก ซึ่งเป็นพื้นที่อาศัยของผู้ลี้ภัยที่ปิดสำหรับคนภายนอก มีการควบคุมการเข้าออกอย่างเคร่งครัดโดยการกำกับดูแลของหลายภาคส่วนทั้งทางทหารไทย หน่วยช่วยเหลือของสหประชาชาติ องค์กรอิสระที่ไม่แสวงผลกำไร ตลอดจนคณะผู้ประสานงานที่เป็นชาวกะเหรี่ยง โดยการสำรวจภาคสนามอยู่ในช่วงเดือนมีนาคม 2557 จากการสำรวจพบว่าพื้นที่พักพิงแม่หละทั้งหมดมีขนาดประมาณ 1,148 ไร่ มีผู้ลี้ภัยประมาณ 50,000 คน การเลือกพื้นที่ศึกษาเลือกจากโซนที่มีชาวกะเหรี่ยงอาศัยอยู่มากที่สุด คือ โซน C1/A และ C1/B เนื่องจากเป็นศูนย์กลางการปกครองและสังคมในพื้นที่ ทั้งสองโซนมีจำนวนเรือนพักพิงรวม 315 หลังคาเรือน การเลือกเรือนมาจากการสำรavnาร่องเพื่อระบุแบบแผนเรือนในพื้นที่ และเลือกเรือนที่มีลักษณะตามแบบแผนที่พบรวม 24 หลัง ประกอบการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วยผู้นำและจัดการดูแลพื้นที่พักพิงปราชญ์ชุมชนและผู้อาศัยในเรือนที่เก็บข้อมูล มีผลการวิจัยดังนี้

การสำรวจลักษณะชุมชนของกรณีศึกษาที่ 2 ในพื้นที่พักพิงแม่หละ มีผลสำรวจดังในภาพที่ 7 ซึ่งแสดงให้เห็นถึงลักษณะชุมชนที่แตกต่างไปจากกรณีศึกษาแรก คือ เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บนที่ลาดชัน มีแอ่งที่ราบขนาดเล็กบริเวณร่องน้ำ การตั้งเรือนพักพิงจึงอิงไปตามภูมิประเทศ เรือนพักพิงของผู้มาอยู่ก่อนมักอยู่ในบริเวณที่ราบริมน้ำ โดยมีพื้นที่เพาะปลูกอยู่บริเวณรอบพื้นที่เรือนในขนาดที่จะปลูกพืชหมุนเวียนขนาดเล็ก ส่วนผู้มาที่ใหม่หลังมักจะกระจายตั้งเรือนบนเชิงเขาและที่สูงขึ้นไป องค์ประกอบของชุมชนถูกกำหนดโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดังกล่าวแล้ว มีโรงพยาบาล โบสถ์ วิทยาลัย โรงเรียน สำนักงานของผู้เกี่ยวข้อง และพื้นที่สนทนากา

ภาพที่ 7 แสดงผังของพื้นที่พักพิงแม่หละ

การสำรวจลักษณะทางสถาปัตยกรรมของเรือนพักพิงกะเหรี่ยงในพื้นที่ศึกษาสามารถจำแนกรูปแบบเรือนได้เป็นสองกลุ่ม คือ รูปแบบดั้งเดิมสำหรับครอบครัวเล็กและใหญ่ และรูปแบบปรับเปลี่ยนที่แปรไปตามพื้นที่และจำนวนผู้อยู่อาศัย ดังภาพที่ 8

การวิเคราะห์พลวัตทางสถาปัตยกรรมในพื้นที่พักพิงชั่วคราวแม่หละได้ชี้ให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมพื้นที่ถิ่นที่เกี่ยวพันกับสถานที่และเวลา ทั้งข้อกำหนดขององค์กรที่กำกับดูแลพื้นที่และสถานการณ์ทางการเมือง การสำรวจระดับผังพบว่าผังที่ตั้งถูกกำหนดโดยทางการไทยร่วมกับหน่วยงานช่วยเหลือนานาชาติ โดยทางการไทยได้คัดเลือกพื้นที่กันชนบริเวณชายแดนที่สามารถควบคุมได้ ด้วยที่ตั้งมีสภาพแวดล้อมธรรมชาติเป็นที่บนเขามีแหล่งน้ำลำห้วย ซึ่งตรงตามอุดมคติของถิ่นฐานกะเหรี่ยงอยู่บ้าง ทำให้การตั้งถิ่นฐานเป็นรูปแบบคล้ายเดิมอยู่บ้าง แต่ในเชิงการจัดการแบ่งพื้นที่จากการกำหนดร่วมกันของทางการไทยและองค์กรสนับสนุน โดยเฉพาะสหประชาชาติ ภายใต้หลักมาตรฐานการจัดการพื้นที่พักพิงสากล ทำให้พื้นที่พักพิงมีองค์ประกอบชุมชนที่มาจากระบบจัดการภายนอกที่ต่างไปจากชุมชนกะเหรี่ยงทั่วไป อาทิ โรงเรียน โรงพยาบาล โบสถ์ สนามกีฬา และเนื่องจากพื้นที่พักพิงที่จัดสรรให้ มีขนาดที่จำกัด ไม่เพียงพอรองรับการเพิ่มของประชากรตามเวลาที่ผ่านไป ทำให้ชุมชนมีสภาพค่อนข้างหนาแน่นและแออัด ต่างจากชุมชนกะเหรี่ยงทั่วไปที่มีอยู่กันอย่างหลวมและเบาบางในหลักสิบหลังคาเรือน องค์ประกอบชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่พักพิงแม่หละที่ขาดหายไปอย่างมีนัยสำคัญต่อวิถีชีวิตกะเหรี่ยง คือ การขาดแคลนพื้นที่ทำกินแบบไร่หมุนเวียน เพื่อดำรงชีพตามวิถีกะเหรี่ยง ทำให้การกินอยู่ต้องพึ่งพาทรัพยากรที่ผู้ช่วยเหลือจัดหาให้และนิเวศวัฒนธรรมขาดหายไป สถานภาพชุมชนยังขาดความชัดเจนในอนาคต

1. กลุ่มเรือนพักพิงแบบดั้งเดิม

1ก. เรือนพักพิงแบบดั้งเดิมครอบครัวเล็ก

1ข. เรือนพักพิงแบบดั้งเดิมครอบครัวใหญ่

2. กลุ่มเรือนพักพิงที่มีการเปลี่ยนแปลง

2ก. เรือนพักพิงที่มีการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่จำกัด

2ข. เรือนพักพิงที่มีการเปลี่ยนแปลงมีพื้นที่ทำกิน

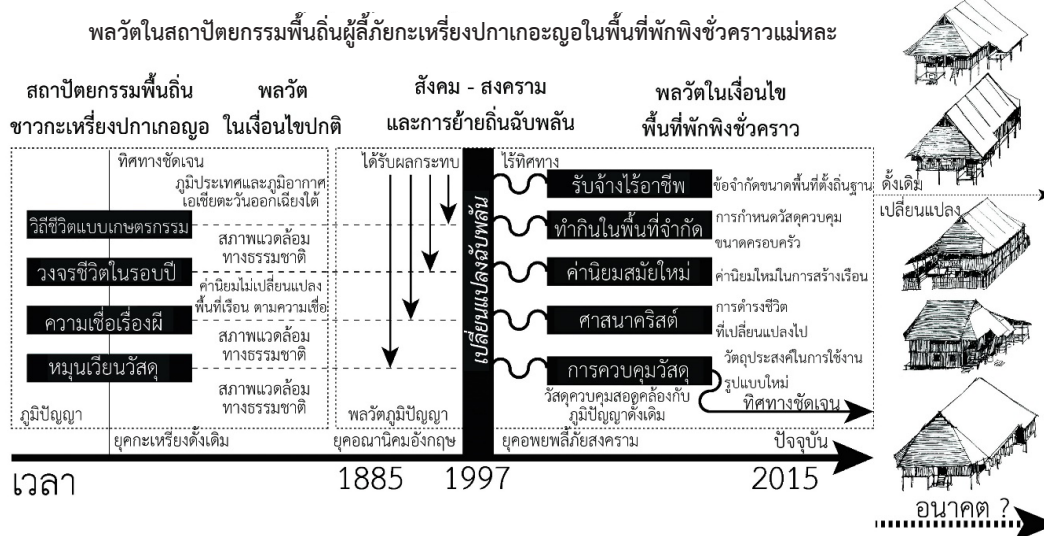
2ค. เรือนพักพิงที่มีการเปลี่ยนแปลงเป็นเรือนนอนรวม

ภาพที่ 8 การจำแนกรูปแบบเรือนที่สำรวจในกรณีศึกษาที่ 2

เมื่อพิจารณาความเปลี่ยนแปลงในระดับเรือนพบว่า เรือนกะเหรี่ยงกลับสามารถดำรงรูปแบบที่มีความคล้ายคลึงกับรูปแบบเรือนในถิ่นฐานเดิม แม้ผ่านช่วงสงครามจนต้องหนีภัยอพยพย้ายถิ่นฐานมายังพื้นที่พักพิงก็ยังคงยึดรูปแบบดั้งเดิมอยู่ เนื่องจากหน่วยงานกำกับดูแลพื้นที่ได้กำหนดให้ใช้ทรัพยากรที่หาได้จากป่าใกล้เคียงมาสร้างเรือนโดยไม่จัดสรรวัสดุสมัยใหม่จากภายนอกให้ ผู้พักพิงจึงสามารถใช้ภูมิปัญญาการสร้างเรือนแบบดั้งเดิมได้ แม้เมื่อมีการปรับเปลี่ยนเรือนไปตามปัจจัยทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้น ก็ยังคงยึดรูปแบบเรือนดั้งเดิมในระดับหนึ่ง รูปแบบเรือนดั้งเดิมที่พบจึงมีรูปแบบพื้นฐานตามแบบดั้งเดิมตามวิถีคิดของเรือนกะเหรี่ยงดังกล่าวแล้ว คือ แปรไปตามขนาดครัวเรือนและ

ขนาดที่ดินตั้งเรือน เรือนหลังเล็กมักเป็นเรือนตั้งต้นครอบครัว หรือเรือนผู้มาที่หลังซึ่งได้รับจัดสรรที่ตั้งอันจำกัด หรือเรือนที่ขยายขยายแยกมาจากเรือนพ่อแม่ตามขนบธรรมเนียมการแยกเรือนหลังแต่งงาน ส่วนเรือนที่ปรับเปลี่ยนไปทั้งเชิงขนาดและการจัดวางพื้นที่มักเป็นเรือนของผู้อยู่มานานจนมีบทบาททางสังคมในชุมชน หรือสร้างฐานะดีขึ้นได้จากการค้าขายในพื้นที่ ทำให้พอมีอำนาจต่อรองขยายขยายที่ว่างรอบเรือน การเพิ่มพื้นที่เรือน การขยายผืนพื้น การกันห้องเพิ่มทั้งชั้นบนและชั้นใต้ถุนเพื่อใช้งานอเนกประสงค์ แต่เนื่องจากพื้นที่ที่พึงประสงค์อยู่มาเนิ่นนานกว่าหลักสิบปี มีการหมุนเวียนเข้าออกของผู้อพยพจากปัญหาการเมืองที่ยังคงไม่สิ้นสุด เมื่อพื้นที่ที่พึงประสงค์เริ่มหนาแน่นมากขึ้น ทำให้เกิดการอยู่ร่วมในแบบเรือนนอนรวมสำหรับผู้มาใหม่หรืออพยพไปประเทศที่สาม ซึ่งเป็นรูปแบบที่เกิดขึ้นในช่วงหลังที่พบอยู่ไม่มากนัก

ภาพที่ 9 พลวัตทางสถาปัตยกรรมในกรณีศึกษาที่ 2

บทสังเคราะห์พลวัตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในสองกรณีศึกษา

เมื่อนำผลวิเคราะห์ของสองกรณีศึกษามาสังเคราะห์เชื่อมโยงกัน จะเห็นว่าทั้งสองกรณีศึกษาได้สะท้อนให้เห็นถึงพลวัตของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์สองกลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ร่วมภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคม การเมืองและการปกครองภายใต้ช่วงเวลาเดียวกัน ต่างกลุ่มมีประสบการณ์ร่วมกันภายใต้ปัจจัยในภูมิภาค ทั้งประเด็นวิวัฒนาการของการก่อร่างสร้างตนของกลุ่มเหล่า กระแสอาณานิคม สงครามภายในรัฐชาติ สงครามโลก เมื่อมองข้ามกาลเวลา เราจะเห็นพลวัตที่ยาวนานของกำเนิดรากเหง้าของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีมาหลายร้อยปี เหตุปัจจัยผลักดันให้เกิดการอพยพมาอยู่ใกล้กันในระยะร้อยกว่าปีที่ผ่านมานี้ดำเนินไปภายใต้ปัจจัยภายในที่สำคัญ คือ อัตลักษณ์และตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์เอง

เมื่อเปรียบเทียบกัน เราจะเห็นว่ากลุ่มไทใหญ่มีวิวัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรมสูงกว่าทั้งการวิวัฒนาการเป็นอาณาจักรก่อกำเนิดภาษาและวัฒนธรรมกลางร่วมกับกลุ่มไทหลายกลุ่มก่อกำเนิด ทำให้กลุ่มไทใหญ่มีตัวตนและบทบาทมากกว่ากลุ่มกะเหรี่ยงในถิ่นฐานหลักของตนเองภายใต้การปกครองรัฐชาติของสหภาพเมียนมาร์ การอพยพมาตั้งถิ่นฐานในไทยของกลุ่มไทใหญ่เป็นไปแบบสงบอย่างค่อยเป็นค่อยไป มาด้วยเหตุผลทางการค้าและการอพยพแสวงหา

ถิ่นฐาน แม้มีการกวาดต้อนจากสงครามมาบ้างก็เป็นไปโดยละมุนละม่อม เนื่องจากการอพยพในกลุ่มไทด้วยกัน เมื่ออพยพมาก็ได้รับการจัดสรรในถิ่นฐานที่อยู่เป็นหลักแหล่งพร้อมด้วยที่ทำกิน ได้รับการยอมรับจากเจ้าของพื้นที่ที่สามารถอยู่ร่วมกันในฐานะพลเมือง จึงสามารถดำรงชีพตามวิถีของตนเองในถิ่นฐานเดิมและสร้างความมั่นคงในแผ่นดินใหม่ได้ ลักษณะชุมชนจึงยังคงหลงเหลือรูปแบบของชาติพันธุ์โดยผสมผสานกับลักษณะท้องถิ่นตามความเหมาะสม ส่วนกลุ่มกะเหรี่ยงอพยพมาด้วยเหตุลี้ภัยสงครามอย่างฉับพลัน ในขนาดกลุ่มที่ใหญ่ แบบพลัดที่พลัดถิ่นมา ภายใต้ปัญหาการเมืองภายใน และมีความอ่อนไหวในฐานะการอพยพข้ามแดน กลุ่มกะเหรี่ยงในพื้นที่พักพิงแม่หละจึงได้รับการจัดการที่อยู่อาศัยตามหลักมนุษยธรรมและความมั่นคงในฐานะผู้ลี้ภัยที่มีสิทธิสภาพอันจำกัด ภายใต้การควบคุมอันเข้มงวด และกฎเกณฑ์กำกับจากภายนอก แม้สภาพแวดล้อมพื้นที่ที่ได้รับจัดสรรจะมีสภาพธรรมชาติคล้ายถิ่นฐานเดิม แต่ผู้อพยพไม่สามารถจัดสรรพื้นที่ทำกินตามวิถีตนเองได้ ทำให้ลักษณะชุมชนเป็นรูปแบบการจัดการโดยคนนอกทั้งหมด ขาดการสืบสานวิถีชีวิตตามวิถีธรรมชาติของกลุ่มชนเกษตรกรรมที่ดำรงชีพแบบไร่หมุนเวียน ทำให้อัตลักษณ์ตัวตน อำนาจการต่อรองของกลุ่มเหล่านี้อยู่น้อย

อย่างไรก็ตาม การก่อรูปของสถาปัตยกรรมที่อยู่อาศัยเกี่ยวข้องกับปัจจัยแวดล้อมทั้งภายในและภายนอก ปัจจัยภายใน คือ รูปแบบตามภูมิปัญญาที่กลุ่มชาติพันธุ์นำติดตัวมาเป็นสัมภาระทางวัฒนธรรม รวมถึงเงื่อนไขภายในของระบบสังคมวัฒนธรรมในระดับกลุ่มเหล่าและระดับครัวเรือน ปัจจัยภายนอก คือ เงื่อนไขและข้อกำหนดของถิ่นฐานใหม่ การสังเคราะห์พลวัตของเรือนของสองกรณีศึกษากลับไปพบข้อมูลที่ไปในทิศทางที่แตกต่างกันอย่างน่าสนใจ

เมื่อเปรียบเทียบกับ พลวัตของเรือนพื้นถิ่นไทใหญ่ในอำเภอขุนยวมมีลักษณะแบบค่อยเป็นค่อยไปตามวิวัฒนาการของสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจของพื้นที่ ตลอดจนการปะทะสังสรรค์ในแบบเปิดต่อโลกภายนอก การปรับเปลี่ยนเป็นไปในเงื่อนไขปกติที่พบได้ในกรณีศึกษาของพลวัตเรือนไทใหญ่ในหลายถิ่นฐาน ซึ่งกล่าวไว้แล้วในงานศึกษาที่ผ่านมา อาทิ อรศิริ (2557) และ ระวีวรรณ (2558) กล่าวคือ เริ่มต้นที่รูปแบบเรือนดั้งเดิมซึ่งเป็นรูปแบบที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมที่คล้ายคลึงกับถิ่นฐานเดิม สร้างตามชนบและภูมิปัญญาที่ติดตัวมา เมื่อเป็นส่วนหนึ่งของสังคมใหม่ จึงเริ่มรับรับเอาวัฒนธรรมใหม่มาผสมผสานแบบเลือกรับปรับเปลี่ยนปรับไปตามปัจจัย แต่ก็ยังคงดำรงอัตลักษณ์ของตนเองได้ด้วยการตระหนักรู้ในความสำคัญของความเป็นชาติพันธุ์ของชุมชนเอง ตลอดจนผลของกระแสอนุรักษ์นิยมที่ทำให้เกิดการรื้อฟื้นตัวตนเพื่อเป้าหมายใหม่ เช่น การท่องเที่ยว ผลวิเคราะห์นี้มีแนวคิดคล้ายกันกับงานวิจัยของวีระ (2555) ในกรณีศึกษาลาวโซ่งด้วย

ส่วนกรณีศึกษาพลวัตของสถาปัตยกรรมกะเหรี่ยงในพื้นที่พักพิงแม่หละได้ทำให้เราเข้าใจปรากฏการณ์ในพื้นที่ที่มีเงื่อนไขควบคุมที่ต่างไปจากเงื่อนไขปกติอย่างสิ้นเชิง แม้อยู่ภายใต้ข้อจำกัดและกฎข้อบังคับของพื้นที่พักพิง แต่ด้วยการกำหนดทรัพยากรสร้างเรือนให้มาจากป่าธรรมชาติ ทำให้ผู้พักพิงสามารถใช้ภูมิปัญญาและเทคโนโลยีที่มีอยู่เดิมมาใช้ในพื้นที่ใหม่ได้ การกำหนดให้ใช้วัสดุธรรมชาติในท้องถิ่น ให้อยู่ในพื้นที่จำกัด ติดต่อโลกภายนอกพื้นที่ได้ยาก มีผลให้วัสดุและเทคโนโลยีการสร้างเรือนแบบดั้งเดิมกลายเป็นทางเลือกหลักของชาวกะเหรี่ยงผู้อาศัยในพื้นที่พักพิง การปรับเปลี่ยนของรูปแบบที่พบเป็นไปตามพื้นฐานการเติบโตและถดถอยวงจรชีวิตของครอบครัว ตลอดจนความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้พักพิงที่เปลี่ยนไปตามกาลเวลา ปัจจัยควบคุมในพื้นที่พักพิงกลับมีผลให้รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบกะเหรี่ยงดั้งเดิมยังคงมีอยู่ แม้สภาพแวดล้อมชุมชนจะค่อนข้างแออัดและวิถีชีวิตจะเปลี่ยนแปลงไปจากถิ่นฐานเดิมมากก็ตาม จะเห็นได้ว่าท่ามกลางเงื่อนไขและข้อจำกัด เรือนกะเหรี่ยงในพื้นที่พักพิงกลับมีลักษณะสถาปัตยกรรมคล้ายกันกับเรือนกะเหรี่ยงทั่วไปซึ่งได้ศึกษาไว้โดยสุพล (2543) และอัครพงศ์ (2550) ดังกล่าวแล้ว

บทเรียนจากการศึกษาพลวัตของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในสองกรณีศึกษา คือ การปรับตัวตามเงื่อนไขอันหลากหลาย หากย้อนมองกรอบความคิดของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นดังกล่าวไว้ในตอนต้นของบทความ เราจะเห็นว่ากรณีศึกษาทั้งสองสะท้อนการปรับตัวตามพหุปัจจัยทั้งในเงื่อนไขปกติและในเงื่อนไขเฉพาะ การปรับตัวนี้ยังคงดำเนินต่อไปภายใต้แรงกระทำทั้งภายในและภายนอก ดังที่นักวิชาการสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น อาทิ Oliver (2006) และ Vellinga (2006) ได้กล่าวว่า การศึกษาพลวัตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในศตวรรษนี้นับเป็นโจทย์ท้าทายการศึกษาที่ไม่สิ้นสุด เพราะปัจจัยและบริบทเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและรุนแรงขึ้นกว่าในอดีตมาก การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นต้องสามารถก้าวข้ามขอบทางวิชาการที่มุ่งเน้นที่รูปแบบพื้นฐานทางสถาปัตยกรรม ไปสู่งานวิเคราะห์ที่เชื่อมโยงและต่อยอดสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไปตามปัจจัยบริบทปัจจุบันและอนาคต ตลอดจนความก้าวหน้าของแนวคิดทฤษฎีต่างๆ ได้อย่างไม่สิ้นสุด ซึ่งจะทำให้ได้ความรู้และมุมมองทางสถาปัตยกรรมมีความเคลื่อนไหวให้ก้าวทันสถานการณ์ได้

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของชุดวิจัยพลวัตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ทนุ สกว. มหาคณบดีมนุษยศาสตร์-สังคมศาสตร์ (MTG58Z0003) ความเห็นในบทความนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป

เอกสารอ้างอิง

- ธัญญพร จิตราภิรมย์ และระวีวรรณ โอฬารรัตน์มณี. 2559. พลวัตทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของเรือนไทใหญ่ในอำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน จากการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ประสิทธิ์ ลิปรีชา. 2555. ทฤษฎีชาติพันธุ์สัมพันธ์: รวมบทความทางทฤษฎีเกี่ยวกับอัตลักษณ์ เชื้อชาติ กลุ่มชาติพันธุ์ การจัดการองค์ความรู้ความสัมพันธ์และรัฐประชาชาติ. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาชาติพันธุ์และการพัฒนา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ระวีวรรณ โอฬารรัตน์มณี. 2552. สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น: การศึกษา วิจัย และการปฏิบัติวิชาชีพสถาปัตยกรรม. วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง. ฉบับที่ 8: 56-66.
- _____. 2558. ถิ่นฐานบ้านเรือนของไทใหญ่ในรัฐฉาน ความเชื่อมโยงทางสถาปัตยกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- วิโรฒ ศรีสุโร. 2543. สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้นสำคัญไฉน? ความหลากหลายของเรือนพื้นถิ่นไทย. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วิวัฒน์ เตมียพันธ์. 2543. สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไทย: ฐานที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมกับการออกแบบปัจจุบันและความหมายของที่อยู่อาศัยตามโลกทัศน์ล้านนาโบราณ. ความหลากหลายของเรือนพื้นถิ่นไทย. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วีระ อินพันทัง. 2555. เรือนลาวโซ่ง: การกลายรูปในรอบสองศตวรรษ. กรุงเทพฯ: อุษาคเนย์.
- สรพงศ์ วิชัยดิษฐ์. 2547. กระบวนการก่อรูปของอัตลักษณ์ของผู้อพยพชาวกะเหรี่ยง: กรณีศึกษากะเหรี่ยงในพื้นที่พักพิงชั่วคราวบ้านแม่หละ อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุพล ปวราจารย์. 2543. เรือนชาวเขา. **ความหลากหลายของเรือนพื้นถิ่นไทย**. กรุงเทพฯ:

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สุรศักดิ์ ป้อมทองคำ และคณะ. 2541. **สถาปัตยกรรมใต้ บ้าน วัด จังหวัดแม่ฮ่องสอน**. แม่ฮ่องสอน:

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน.

อรศิริ ปาณินท์. 2539. **สถาปัตยกรรมใต้**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

อรศิริ ปาณินท์. 2542. อยู่เย็นเป็นสุข. **อาษา**. กรุงเทพฯ: 6-9 พฤษภาคม 2542.

_____. 2551. **เรือนพื้นถิ่นไทย-ไท**. กรุงเทพฯ : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

_____. 2557. พลวัตของเรือนพื้นถิ่นไทใหญ่ในพื้นที่ร่วมทางภูมิศาสตร์ในอุษาคเนย์: ไทย เมียนมาร์

จีน อินเดีย. **วารสารหน้าจั่ว** ฉบับที่ 28: 1-22.

อัศวพงศ์ อนุพันธ์พงศ์. 2550. **บ้านเรือนชาวกะเหรี่ยงปกากะญอ: ความยั่งยืนและการปรับตัวภายใต้นิเวศ**

วัฒนธรรมไร่มุขเวียน. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

อุฬาร ปัญจะเรือง และระวีวรรณ โอฬารรัตน์มณี. 2559. **ปัจจัยการก่อรูปและรูปแบบของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น**

ผู้ลี้ภัยกะเหรี่ยงปกากะญอ ในพื้นที่พักพิงชั่วคราวแม่หละ อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก. กรุงเทพฯ:

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

AlSayyad, Nezar. 2006. **Forword Vernacular Architecture in the 21st Century: Theory,**

Education and Practice. Asquith L and Vellinga M Eds. London: Taylor and Francis.

Buchli, V. 2012. **An Anthropology of Architecture**. New York: Bloomsbury.

Oliver, P. 1987. **Dwellings: the House across the World**. Oxford: Phaidon.

_____. 2006. **Built to Meet Needs: Cultural Issues in Vernacular Architecture**. Oxford:

Elsevier.

Rudofsky, B. 1972. **Architecture without Architects: A Short Introduction to**

Non-Pedigree Architecture. Albuquerque: University of New Mexico Press.

Sai Aung Tun. 2009. **History of the Shan State from its Origin to 1962**. Chiang Mai: Silkworm

Books.

Vellinga, M. 2006. **Engaging the Future: Vernacular Architecture in the 21st Century**.

Vernacular Architecture in the 21st Century: Theory, Education and Practice. Asquith

L and Vellinga M (Eds). London: Taylor and Francis.